

תניא: (278) רבי אליעזר אומר:

רבי יהושע אומר:

א. בתשרי נברא (279) העולם. (280)

א. בניסן נברא העולם. (281)

ב. בתשרי נולדו אבות — אברהם ויעקב.

ב. בניסן נולדו האבות, אברהם ויעקב.

ג. בתשרי מתו אבות — אברהם ויעקב.

ג. בניסן מתו האבות, אברהם ויעקב.

ד. בפסח נולד יצחק.

ד. בפסח נולד יצחק.

ה. בראש השנה נפקדה שרה לטובה לפני הקדוש ברוך הוא, ונגזר עליה הריון. וכן נפקדו רחל וזנה.

ה. בראש השנה נפקדה שרה לטובה ונגזר עליה הריון. וכן נפקדו בו רחל וזנה.

ו. בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין.

ו. בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים.

ז. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. יא-א

ז. בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים.

ח. בניסן נגאלו ממצרים, ובתשרי עתידין ליגאל לעתיד לבוא.

ח. בניסן נגאלו ממצרים, ובניסן עתידין ליגאל לעתיד לבוא.

נכנס אלא יום אחד בשנה. [ראה להלן הערה 302].

התוספות, והיינו מפני שלדעתו יתכן שהמים חסרו קצת יותר מחצי שנה, אך אפשר ליישב את רש"י על פי דבריו].

והמהרש"א כתב, שיוצא לנו מהדברים שבברייתא שלכך נקבע ראש השנה באחד בתשרי, מפני שבו נברא האדם [כמבואר להלן הערה 279 ובאותו היום הוא נידון על מה שאכל מעץ הדעת, ושב בתשובה, וה' מחל לו. ועיין שם עוד].

עוד כתב הריטב"א שם, שמשפט דור המבול היה י"ב חודש כמבואר במדרשות. וגם לפי זה יש ליישב את דברי רש"י. [וכאן הריטב"א עצמו מסכים עם דברי תוספות ודבריו צריכים עיון]. וכפירוש הזה נראה מדברי רש"י עצמו להלן יא ב ד"ה ואזדו. ויותר מזה בדברי רש"י יב א ד"ה אף למבול.

279. הכוונה היא לבריאת האדם שהיתה ביום השישי, ובו ביום הוא קידש את החדש תשרי. כמבואר בתוספות לעיל ח א. ולפי זה יום ראשון לבריאת העולם היה כ"ה אלול.

278. לדעת התוספות [בהערה הקודמת] שגורסים לעיל "מכלל דתרווייהו סבירא להו בניסן נברא העולם", הגמרא כאן מביאה את מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע כדי לבאר את דבריה הנ"ל.

280. להלן הגמרא מביאה מקור לכל הדברים שנאמרו בברייתא.

אך לדעת רש"י שלא גורס כן, צריך לומר שהגמרא מוכיחה שאף לדעת רבי אליעזר לא

281. היינו בריאת אדם הראשון. [ראה לעיל הערה 279].

ועתה מביאה הגמרא ברייתא, ובה המקורות לדברי רבי אליעזר ורבי יהושע:

תניא: רבי אליעזר אומר: מנין שבתשרי נברא העולם?

שנאמר ביום השלישי לבריאת העולם (בראשית א יא):

"ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא [תתכסה הארץ בדשאים], **עשב מזריע זרע, עץ פרי** [עץ המלא פירות]."

איזהו חודש שהארץ מליאה בו דשאים, והאילן מלא בו בפירות?

הוי אומר: זה חודש תשרי!

ועוד סיוע לכך שבתשרי נברא העולם, היות **ואותו הפרק, הזמן שנברא בו העולם – הרי זמן רביעה** [ירידת גשמים] היתה. וירדו **גשמים, וצימחו את הצמחים.**

שנאמר [שם ב ו]: "ואד יעלה מן הארץ, והשקה את כל פני האדמה."

וחודש תשרי הוא הזמן שבו צריך את הגשמים להשקות את הצמחים.

רבי יהושע אומר: מנין שבניסן נברא העולם?

שנאמר ביום השלישי לבריאת העולם (בראשית א יב):

"ותוצא הארץ דשא, עשב מזריע זרע, ועץ עושה פרי". (282)

מכך שנאמר "ותוצא הארץ" ולא נאמר "ותדשא הארץ", יש לנו להבין כי החודש שנברא בו העולם, הוא החודש שבו הארץ כבר גומרת להוציא את הדשאים. (283)

ואילו מכך שנאמר באותו הפסוק "עץ עושה פרי" ולא נאמר "עץ פרי", יש לנו להבין שמדובר בו בחודש שעדיין לא גומר בו האילן להוציא את פירותיו.

איזהו החודש שהארץ כבר מוציאה בו דשאים, ואילו האילן עדיין מוציא פירות [ולא גמר להוציאם]?

הוי אומר: זה חודש ניסן!

ועוד סיוע לכך שבניסן נברא העולם: שהרי באותו הזמן הוצרכו הבהמות והחיות להזדווג לראשונה, ואם נאמר שבניסן נברא העולם, זהו הזמן המתאים לכך, היות **ואותו הפרק [העת] הוא זמן בהמה וחייה ועוף, שמזדווגין זה אצל זה.**

שנאמר [תהילים סה]: "לבשו פרים הצאן". והגמרא לעיל [ח א] כבר הוכיחה מפסוק זה שזמן הזדווגות הצאן הוא בחודש ניסן. (284)

נמצינו למדים, שרבי אליעזר הוכיח את שיטתו שהעולם נברא בתשרי מהציווי של ה' לארץ להוציא דשא ועץ פרי. ואילו רבי

283. הוצאה אינה כוללת הוצאה במקצת אלא בכלול. כך פירש הרש"ש עיין שם. אבל עיין מהרש"א והגהת הב"ח אות ב. [ועיין ר"ח].

284. הגמרא לעיל הוכיחה שהצאן מזדווגות

282. רבי אליעזר דייק לעיל מהציווי של הקב"ה לארץ להדשיא ולהוציא עץ פרי. ואילו רבי יהושע דייק מהוצאת הארץ. והגמרא להלן מבארת מה יתרון כל אחד מהם על ראיית חברו.

יהושע הוכיח את שיטתו שהעולם נברא בניסן, מהוצאת הדשאים והעצים.

ומקשינן על רבי אליעזר:

ואידך, ורבי אליעזר נמי — הא כתיב "עין עושה פרי", ומשמע שהאילן עדיין לא התמלא פירות. ומדוע אמר רבי אליעזר שאותו החדש הוא תשרי, כשהאילן מלא אז פירות?

ומתצינן: לדעת רבי אליעזר, המקרא ההוא — לברכה לדורות הוא דכתיב. שהאילן התברך אז שיוציא פירות לדורות. אבל האילן עצמו שנברא אז, נברא כאילן שכבר גמר להוציא את פירותיו, לפי שנברא בחודש תשרי.

ומקשינן על רבי יהושע:

ואידך, רבי יהושע נמי — הא כתיב "עין פרי", ומשמע שהאילן כבר התמלא בפירות. ומדוע אמר רבי יהושע שאותו החדש הוא ניסן, והרי עדיין העצים אינם מלאים בו פרי?

ומתצינן: לדעת רבי יהושע המקרא ההוא — בא ללמדנו כדבריו של רבי יהושע בן לוי:

דאמר רבי יהושע בן לוי: כל מעשה בראשית —

בקומתן המושלמת נבראו.

לדעתן נבראו, ששאלם ה' אם הם חפצים להבראות, וענו הן.

לצביונן, בצורתם וטעמם נבראו.

שנאמר [בראשית ב]: "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם".

אל תקרי "צבאם", אלא "צביונם". (285)

אבל הם עדיין לא הצמיחו פירות, כדכתיב "עץ עושה [בעתיד] פרי". אלא, שהם היו כבר בקומתם, והיו ראויים להצמיח פירות מיד. ולכך נאמר "עץ פרי".

וממשיכה הברייתא להביא את מקור דברי רבי אליעזר, שבתשרי נולדו האבות [אברהם ויעקב]:

רבי אליעזר אומר: מנין אני אומר שבתשרי נולדו האבות?

שנאמר [מלכים א, ח]: "ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים, בחג [הסוכות], הוא החדש השביעי [תשרי]". (286)

ומדוע נקרא החדש השביעי "ירח האיתנים"?

באדר. אך המאחרים מזדווגים בניסן. ולפי זה יש לומר שעדיין ניסן הוא זמן הזיווג. רש"ש.

בדעת ובקומה. וכל זה היה במעשה בראשית בתחילת יצירתם. וכל הדברים הללו נלמדים ממה שנאמר "צבאם". [תוספות].

285. צביונם הוא מלשון יופי. ודרך בהמה חיה ועוף כשהם גדלים, הרי הם גדלים בנוי בכח

286. מדובר שם בחנוכת בית המקדש שבנה שלמה.

ולפי זה ירח האיתנים הוא החדש שנולדו בו האבות, שהרי האיתנים הם הרים, והאבות נקראו הרים.

והברייתא מביאה את מקור דברי רבי יהושע שבניסן נולדו האבות [אברהם ויעקב]:

רבי יהושע אומר: מנין אני אומר שבניסן נולדו האבות?

שנאמר [מלכים, א ו]: "ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים, בשנה הרביעית בחדש זיו [אייר],⁽²⁸⁹⁾ הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל. ויבן הבית לה"

מהו "בחדש זיו"? בירח שנולדו בו זיותני עולם. כי כאשר התחדש חודש אייר כבר נולדו האבות [שהם זיו העולם], שהרי הם נולדו בניסן.⁽²⁹⁰⁾

ומקשינן על דעת רבי יהושע:

והכתיב [מלכים – א ח]: "בירח האיתנים בחג [הסוכות] הוא החדש השביעי". ואיתנים הם האבות, כפי שביאר רבי אליעזר לעיל, ומכאן שבתשרי נולדו האבות!

ומתריצין: רבי יהושע סובר שכוונת הכתוב **התם [שם], דתקיף במצות**, שחדש תשרי הוא איתן [חזק] במצות רבות: מצות שופר,

שהוא ירח החדש שנולדו בו האבות, שהם **"איתני עולם"**.

ומפרשינן: **מאי משמע? מנין שה"איתנים" משמעותם אבות?**

משום דהאי **"איתן"** – **לישנא דתקיפי הוא.** לשון חוזק הוא.

כדכתיב [במדבר כד]: "איתן מושבך". והאבות הם חוזק האומה.⁽²⁸⁷⁾

והראיה שאיתנים הם האבות:

שהרי הכתוב **אומר [מיכה ו]: שמעו הרים את ריב ה', והאיתנים מוסדי ארץ"**. ומכאן שהאיתנים הם ההרים.

וההרים הם האבות, היות והכתוב **אומר [שיר השירים ב ח]:**

"קול דודי [הקדוש ברוך הוא] הנה זה בא [לפני קץ גלות מצרים].⁽²⁸⁸⁾ מדלג [ממהר את הגאולה] על ההרים, מקפיץ על הגבעות":

"מדלג על ההרים" – בזכות האבות שנקראים "הרים".

"מקפיץ על הגבעות" – בזכות האמהות שנקראות "גבעות".

287. עיין ר"ח.

288. רש"י על שיר השירים.

289. שנאמר בהמשך הפסוק, "הוא החדש השני למלך שלמה". וכך כוונת הכתוב: "בשנה הרביעית, בחדש זיו [ש] הוא החדש השני [למנין החדשים], [ואותה שנה הרביעית הנ"ל, היא

רביעית] למלך שלמה על ישראל".

והחדש השני למנין החדשים הוא אייר, מכאן שזיו הוא אייר. [על פי רש"י לעיל ב ב].

290. כך פירש רש"י בפירושו הראשון. אבל בפירושו השני כתב רש"י שלפעמים חדש ניסן של תקופת החמה נמשך לתוך אייר של הלבנה.

יום הכיפורים, סוכה, לולב, ערבה, וניסוך המים.⁽²⁹¹⁾

ומקשינן על דעת רבי אליעזר:

ואידך, רבי אליעזר, נמי — הכתיב "בחדש זיו [אייר] הוא החדש השני למלך שלמה". וחדש אייר נקרא "זיו" מפני שהאבות נולדו כאשר נתחדש אייר, וכפי שביאר רבי יהושע לעיל, ומכאן שבניסין נולדו האבות!

ומתצינין: רבי אליעזר סובר שכוונת הכתוב ההוא, לומר דאית ביה זיוא לאילני. שבאייר יש זיו לאילנות.

וכמו דאמר רב יהודה: האי מאן דנפק ביומי ניסן, היוצא בתקופת ניסן, וחזי אילני דמלבלבי, ורואה אילנות מלבלבים, אומר:

"ברוך שלא חימר מעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות"⁽²⁹²⁾ [להנות] בהן בני אדם".

ועתה הגמרא מפרשת את מקור דבריהם של רבי אליעזר ורבי יהושע שנחלקו מתי מתו האבות [לדעת רבי אליעזר בתשרי ולדעת רבי יהושע בניסן]:

מאן דאמר, רבי יהושע, בניסן נולדו האבות, סבר גם שבניסן הם מתו.

מאן דאמר, רבי אליעזר, בתשרי נולדו, סבר שגם בתשרי מתו.

לפי שנאמר בספר דברים [פרק לא]:

"ויאמר אליהם [משה לבני ישראל ביום מותו]: בן מאה ועשרים שנה אנכי היום".

שאין תלמוד לומר, שאין צורך לומר "היום", שהרי גם אם היה אומר שהוא "בן מאה ועשרים" היה מובן מאליו שכוונתו להיום.

ואם כן מה תלמוד לומר, למה נאמר "היום"?

אלא, כך אמר משה לישראל: היום מלאו ימי ושנותי [שבאותו התאריך שנולד, הוא גם נפטר בו].

ובא הכתוב לתלמוד, שהקדוש ברוך הוא יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום, מחדש לחדש, שהן מתים באותו יום בחדש שבו נולדו.

שנאמר בכתוב [שמות כג כו], שהקדוש ברוך הוא בירך את ישראל [אם יקיימו את רצונו]: "את מספר ימיך אמלא".

ולכן, למאן דאמר בניסן נולדו האבות, בניסן הם גם מתו. ולמאן דאמר בתשרי נולדו האבות, בתשרי הם גם מתו.

שנינו בברייתא: בפסח נולד יצחק, לדברי הכל.

והוינן בה: מנלן מנין לנו שבפסח נולד יצחק?

ומשנינן: כדכתיב [בראשית יח יד] שהמלאך

זה מן הכתוב, עיין סוכה לד א.

292. לפנינו כתוב "להתנאות". וברש"י הגירסא להתנאות וכן הגיה הרש"ש.

291. ערבה, היינו זקיפת ענפי ערבה בצידו המזבח. ושתי המצוות הללו [ערבה וניסוך המים] הם הלכה למשה מסיני. ויש שלמדו דבר

שיצחק יוולד בתשרי, בחג הסוכות? גם זה לא יתכן.

שהרי אבתי [עדיין] יש לתמוה: וכי בחמשה ירחי מי קא ילדה? וכי אפשר ללדת בחודש החמישי להריון?! שהרי החודש הרביעי להריונה נגמר כשבוע לפני חג הסוכות, ונמצא שבחג הסוכות היא היתה בתחילת החודש החמישי של הריונה!?

אלא, בהכרח, דקאי, שהמלאך עמד אצל אברהם בחג הסוכות, וקאמר לה שיצחק יוולד בניסן, שהרי מסוכות עד פסח יש את הזמן הגדול ביותר שבין שני חגים.⁽²⁹⁴⁾

ומיד הגמרא תמהה: אך אבתי, עדיין יש לתמוה: וכי בשיתא ירחי מי קא ילדה?! וכי אפשר ללדת בהריון של ששה חדשים?! והלא אין הריון אלא של שבעה או של תשעה חדשים!

ומתרצינן: תנא, שנינו בברייתא: אותה שנה — מעוברת היתה! ונמצא שמסוכות עד פסח היו שבעה חדשים, שהם ימי הריון.

ומקשינן: הרי שנינו [בבא מציעא פז א]

בישר לאברהם: "למועד [בחג הקרוב] אשוב אליך כעת חיה, ולשרה בן". מכאן שיצחק נולד בחג הקרוב ביותר לזמן שאברהם התבשר על לידתו.⁽²⁹³⁾

ומאחר שמזמן הבשורה ועד הלידה עברו כל ימי הריונה של שרה. הלכך אנו מקדימים את זמן הבשורה עד החג הקודם ללידה [ואי אפשר להקדים יותר, שהרי במועד הראשון שלאחר הבשורה נולד יצחק].

אימת קאי, מתי הוא החג שבו נתבשר אברהם על לידת יצחק?

אילימא, אם נאמר שהמלאך בא לאברהם בפסח, וקאמר ליה שיצחק יוולד בעצרת [בשבועות].

אין זה אפשרי.

כי בחמשיני יומין — מי קא ילדה?! והרי אי אפשר ללדת בהריון של חמישים יום בלבד!?

אלא שמא תאמר דקאי, שהמלאך עמד אצל אברהם בעצרת, וקאמר ליה ובישר לו

האחרת" [ופרשת מילה וביאת המלאכים נאמרו בו ביום. עיין תוספות] מכאן שיצחק נולד בשנה אחרת. והנה, דבר זה אמנם מתיישב לדעת רבי יהושע הסובר שבניסן נברא העולם, ומונים שנה חדשה בניסן. אבל לדעת רבי אליעזר הסובר שבתשרי נברא העולם, ומונים שנה חדשה בתשרי. אם כן, נמצא שבאותה שנה שהתבשר אברהם, נולד יצחק! [ולמה נאמר "בשנה האחרת"?]

ותירצו הראשונים: לדעת רבי אליעזר צריך לומר שבפסח נתבשר אברהם ונאמר לו למועד

293. מסוגייתנו מוכח שפירוש הכתוב "למועד אשוב אליך כעת חיה" היינו במועד [בחג] הקרוב ביותר. אבל רש"י על התורה פירש [בראשית יח י] שהמלאך בישר לאברהם "שוב אשוב אליך כעת חיה" היינו בתאריך הזה בשנה האחרת. ופסח היה אותו היום, ובפסח הבא נולד יצחק. ומה שנאמר [בפסוק יד]: "למועד אשוב אליך" היינו למועד שקבעתי לך אתמול.

294. הקשו הראשונים: הרי נאמר [בראשית יז כא]: "אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה

ששרה אמנו, באותו היום שנתבשרה על ילדת יצחק, היא נטמאה בטומאת נדה. (295)

חנה. ויהי לתקופות הימים ותהר חנה ותלד בן, ותקרא את שמו שמואל".

ואם כן, אף על פי שאותה שנה היתה מעוברת, הרי סוף סוף, כי מדלי מר שבעה יומי טומאה של נידות — בצרי להו!

מיעוט "תקופות" הרי הן שנים תקופות. וכל "תקופה" היא שלושה חדשים. (296)

ומיעוט "ימים", הרי הם שנים ימים.

כאשר נפחית מתקופת שבעה החדשים את שבעת ימי הנידות לפני שיכלה שרה להתעבר, נמצא שימי ההריון היו פחותים משבעה חדשים שלמים! ועדיין קשה: האיך שרה ילדה בהריון שאין בו שבעה חדשים שלמים?

ומאחר שנאמר "לתקופות הימים", למדנו שילדה חנה את שמואל כעבור ששה חדשים ושני ימים. והיינו, שהיו רק יומיים מהחדש השביעי!

אמר מר זוטרא לתרץ: אפילו למאן דאמר שאשה היולדת לתשעה חדשים אינה יולדת ולד בר קיימא למקוטעין [לחדשים שאינם מלאים, אלא דוקא לתשעה חדשים מלאים]:

שנינו בברייתא: בראש השנה נפקדה שרה, רחל וחנה [לדברי הכל]. (297)

והוינן בה: מנלן?

אשה היולדת לשבעה — יולדת אף לחדשים מקוטעין, שאינם מלאים, והולד הוא בר קיימא ולא נפל.

אמר רבי אלעזר: אתיא בגזירה שוה "פקידה פקידה". ואתיא גם בגזירה שוה "זכירה זכירה". כדלהלן:

שנאמר [שמואל א, יט כ]: "וידע אלקנה את

כתיב ברחל [בראשית ל]: "ויזכור אלהים את רחל".

פירסה נדה ונטמא הלחם. [בבא מציעא פז א].
296. השנה מחולקת לארבע תקופות: תקופת תשרי, תקופת טבת, תקופת ניסן, תקופת תמוז. ובכל תקופה שלשה חדשים.

297. פקידה זו איננה ההריון, שהרי המלאכים בישרו על הלידה בסוכות [או קרוב לסוכות, עיין תוספות ד"ה אלף] לדעת רבי יהושע, ולדעת רבי אליעזר הבשורה היתה בניסן. [ראה לעיל הערה 294]. ועיין תוס' ב"ק צב א ומהרש"א בחידושי אגדות שם. ומהרש"א בחידושי אגדות כאן.

הזה בעוד שנה אשוב אליך. וכפי שביאר רש"י על התורה. כדלעיל בהערה הקודמת. [תוספות, רשב"א ר"ן ריטב"א].

295. נאמר [בראשית יח] שאברהם אמר לשרה: "לושי ועשי עגות". ונאמר אחר כך: "ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם [לפני המלאכים]" וגו'. ואילו לחם לא נתן לפניהם. ומדוע? אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר בשם רבי מאיר: אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה. ושרה אמנו אותו היום

ו**כתיב** **בחנה** [שמואל – א א, יט]: "ויזכרה ה'".

וא**תיא**, ולמדים את הזכירה שנאמרה ברחל ובחנה בגזירה שוה של "זכירה זכירה" מראש השנה. **דכתיב** [ויקרא כג] בראש השנה "שבתון זכרון תרועה".

וכשם שהזכירה האמורה כאן היא בראש השנה, אף הזכירה שאמורה ברחל וחנה היתה בראש השנה.

ומנין שאף שרה נפקדה בראש השנה?

דבר זה נלמד בגזירה שוה "פקידה פקידה":

כתיב **בחנה** [שמואל – א ב]: "כי פקד ה' את חנה".

ו**כתיב** **בשרה** [בראשית כא]: "וה' פקד את שרה".

וכשם שחנה נפקדה בראש השנה [כדלעיל], אף שרה נפקדה בראש השנה.

שנינו בבבביתא: **בראש השנה יצא יוסף מבית האסורין** [לדברי הכל].

והוינן בה: **מנלן?**

ומשנינן: **דכתיב** [תהלים פא]: "תקעו בחדש [בראש חדש] שופר, בכסה ליום חגנו [בחג של ראש השנה שהלבנה מכוסה בו].⁽²⁹⁸⁾ כי חק לישראל הוא, משפט לאלהי יעקב".

עדות ביהוסף שמו **בצאתו** [מבית האסורים, יא-ב לשלוט] על ארץ מצרים". וגו'.

כלומר, באותו היום [בראש השנה] הוציא ה' את יוסף למשול על ארץ מצרים.⁽²⁹⁹⁾

שנינו בבבביתא: **בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים**, לדברי הכל.

ומביאה הגמרא מקור לדבר:

כתיב **הכא** בענין שיעבוד מצרים [שמות ו]: "והוצאתי אתכם מתחת פבלות מצרים".

ו**כתיב** **התם** בתהילים, בהמשך הפסוק: "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. עדות ביהוסף שמו. הסירותי מפבל שכמו".

מכאן שהוסר הסבל של שיעבוד מצרים בראש השנה.⁽³⁰⁰⁾

שנינו בבבביתא: רבי אליעזר אומר, בניסן נגאלו ממצרים, בתשרי עתידין להגאל לעתיד לבוא.

ומביאה הגמרא את המקור לדבריו:

בניסן נגאלו — **כדאיתא!** כמו שמפורש בתורה בענין יציאת מצרים.

בתשרי עתידין ליגאל — **אתיא** למדים זאת בגזרה שוה "שופר שופר":

כתיב **הכא** [בתהילים שם]: "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו", בחג ראש השנה.

298. כדלעיל דף ח א – ב.

299. "עדות" הוא מלשון "עדי" [ענק זהב]. כלומר, שבאותו הזמן נתן פרעה עדי זהב בצואר יוסף כמו שנאמר [בראשית מא]: "וישם רביד

הזהב על צוארו". [אבן עזרא בפירוש שני. ומצודות. אבל הרד"ק פירש את הפסוק באופן אחר על פי פשוטו של מקרא].

300. עיין מהרש"א בחידושי אגדות.